

*Karolis Aleksa**

Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas

Karinio pokyčio poveikio tarptautinei sistemai interpretacijos

Straipsnyje pateikiama karinio pokyčio įtakos tarptautiniams santykiams analizė ir vertinimo teorinė prieiga bei karinio pokyčio įtakos skirtingų istorijos laikotarpių tarptautinėms sistemoms interpretacijos. Pirmoje straipsnio dalyje apibrėžiama esminio karinio pokyčio sąvoka, esminio karinio pokyčio ciklas tarptautinėje sistemoje ir pateikiamos puolimo ir gynybos balanso teorijos išvalgos, vertinančios karinio pokyčio įtaką tarptautiniams santykiams. Antroje straipsnio dalyje analizuojami esminių karinių pokyčių poveikio tarptautinei sistemai atvejai laikotarpiu iki branduolinio ginklo išradimo (XV–XVII a. vykusios artilerijos, šaunamųjų ginklų ir karo laivybos revoliucijos). Branduolinio ginklo eroje analizuojamas karinių pokyčių vaidmuo šaltojo karo metu ir jam pasibaigus, t.y. šiuolaikinėje tarptautinėje sistemoje. Straipsnyje teigiama, kad esminiai kariniai pokyčiai laikotarpiu iki branduolinio ginklo atsiradimo lemdavo valstybės išlikimą arba suteikdavo išskirtinių galimybių įtvirtinti savo galią kitų valstybių atžvilgiu, o branduolinio ginklo eroje karinių pokyčių poveikis tapo gerokai subtilesnis. Tvirtinama, kad tokie pokyčiai šaltojo karo metu atlikdavo bipoliarinės tarptautinės sistemos subalansavimo vaidmenį, o po šaltojo karo karinių pokyčių įtaka yra destabilizuojanti.

Įvadas

Ginčytis dėl karinio pokyčio svarbos kariavimui (kariavimo formoms ir priemonėms) ir tarptautiniams santykiams po šaltojo karo pabaigos tapo itin populiariu, kai JAV pasiekė greitą pergalę pirmajame Persijos įlankos kare 1991 m., siejamą ir su efektyviu didelio tikslumo ginklų panaudojimu konvenciniame kare¹. JAV gynybos bendruomenės lyderiai ir dalis amerikiečių teoretikų tai ėmė vertinti kaip revoliucijos, vykstančios karybos srityje, rezultatą. Šis vertinimas tapo atspirties tašku amerikiečiams atnaujinant savo karinių pajėgų vystymo planus 1996–1997 m. Be to, Amerikos karinės galios išlaikymas tapo siejamas būtent su vykdoma revoliucija karybos srityje. Pasak 2009 m. sausio mėnesį baigusio JAV prezidento kadenciją George'o Busho, Amerika turi ir planuoja išlaikyti karinę galią, pranokstančią galimus iššūkius, taip paversdama kitose erose vykusias ginklavimosi varžybas beprasmėmis.²

Visgi ši vadinamoji revoliucija karybos srityje sukėlė didelių ginčų tarp

**Karolis Aleksa* – Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto doktorantas. Adresas: Vokiečių g. 10, 01130 Vilnius; tel. 8 5 2514130, el. paštas – karolisaleksa@hotmail.com

¹ Tapusiu įmanomu dėl informacinių technologijų pritaikymo karybos reikmėms.

² President Bush Delivers Graduation Speech at West Point, 2002 June 1,

<http://ics.leeds.ac.uk/papers/vp01.cfm?outfit=pmt&folder=339&paper=380>, 10 04 2009.

pačių JAV gynybos bendruomenės narių, ypač skeptiškai pradėjusių vertinti JAV karinę transformaciją nuo operacijų Afganistane ir Irake praėjus šiek tiek laiko. Pradėta svarstyti, kad ši transformacija lėmė pernelyg didelį JAV politinių ir karinių lyderių tikėjimą karinės pažangos teikiamais pranašumais kaip priemone *per se*, išsprendžiančia strategines politines problemas.³ Skeptiškuose JAV vykdomos karinės transformacijos vertinimuose pasigirdo minčių, kad JAV propaguoti ir pradėti įgyvendinti kariniai pokyčiai vyksta strateginiame vakuume, kai konvencinės pajėgos vystomos ignoruojant labiausiai tikėtinas grėsmes.⁴

Debatai dėl amerikietiškosios karinės pažangos vertinimo sukėlė naują susidomėjimo bangą ir karo istorijos, politinės sociologijos studijose⁵, nagrinėjančiose karinio pokyčio įtaką valstybės raidai ir tarpvalstybiniais santykiams. Karinio pokyčio įtakos tarptautiniams santykiams klausimas yra vienas iš svarbesnių, kuriuos nagrinėja karo istorijos ir tarptautinių santykių specialistai. Karinio pokyčio poveikio tarpvalstybiniais santykiams tyrimai yra keliantys iššūkių ir sulaukiantys nuolatinių diskusijų įvairiose akademinėse stovyklose dėl kelių priežasčių: *pirma*, sudėtinga apibrėžti patį karinį pokytį kaip reiškinį. Pastebėtina, kad bandymai apibrėžti karinio pokyčio sąvoką, ištirti šio reiškinio poveikį tiek valstybės vidaus, tiek viršvalstybiniame kontekste iš esmės tęsiasi nuo XX a. vidurio. *Antra*, įvertinti išskirtinai karinio pokyčio įtaką tarptautiniams santykiams yra analitiškai sudėtinga. Karinis pokytis niekada neveikia tarptautinių santykių kaip izoliuotas veiksnys – jo sudedamąja dalimi galima laikyti ir politinių lyderių suvokimą karinio pokyčio reikšmės (politinis kontekstas), jo priimtinumą tarptautinėje bendruomenėje (kultūrinis kontekstas), pajėgumą jo siekti (ekonominis kontekstas). Galimų poveikio veiksnių kompleksiskumas ir tarpusavio sąveika, žinoma, apsunkina pastangas įvertinti išskirtinai karinio pokyčio įtaką (ir ją įvertinti visapusiškai) tarptautiniams santykiams. Kita vertus, reiškinio tarpdalykiškumas gimdo naujas idėjas ir didelę pridėtinę vertę turinčias interpretacijas, aiškinant tarpvalstybinės sąveikos logiką.

Atsižvelgiant į intensyvias akademinės diskusijas JAV karinės pažangos įtakos karybai ir tarpvalstybiniais santykiams tema bei tarpdalykinius ginčus, šiame straipsnyje *siekiama pateikti karinio pokyčio įtakos tarptautiniams santykiams analizės ir vertinimo teorinę prieigą bei karinio pokyčio įtakos skirtingų istorijos laikotarpių tarptautinėms sistemoms interpretacijas*. Atitinkamai pirmoje straipsnio dalyje apibrėžiamas esminis karinis pokytis, esminio karinio pokyčio santykis su tarptautine sistema; taip pat pristatomos puolimo-gynybos balanso teorijos išvalgos, susijusios su karinio pokyčio poveikio tarptautiniams santykiams vertinimu. Antroje darbo dalyje pateikiamos trimis skirtingais laikotarpiais (viduriniais amžiais, naujaisiais laikais, šaltojo karo metais ir dabar) vykusių/vykstančių karinių pokyčių įtakos tarptautiniams santykiams interpretacijos.

³ Gray C.S., *Transformation and Strategic Surprise*, Strategic Studies Institute, U.S. Army War College, April 2005, <http://www.strategicstudiesinstitute.army.mil/pdffiles/PUB602.pdf>, 25 02 2008.

⁴ Žr. Kagan F. W., *Finding the Target: The Transformation of American Military Policy*, New York, London: Encounter Books, 2006, p. 200–201.

⁵ Ypač tarp pačios amerikiečių akademinės bendruomenės, besistengiančios suprasti šiuolaikinio karinio pokyčio reikšmę.

1. Esminio karinio pokyčio ir tarptautinės sistemos santykis: teorinė prieiga

1.1. Esminio karinio pokyčio sąvoka

„Vakariečių sėkmė sukuriant pirmas tikras globalias imperijas tarp 1500 ir 1750 m. priklausė būtent nuo gebėjimo kariauti karą pažangos, kuri įvardijama kaip karinė revoliucija“, – rašo Geoffrey Parkeris.⁶ Tačiau šiuolaikinės karinės revoliucijos apologetus turėtų nuvilti Colino S.Gray konstatavimas, kad 1999 m. Serbijos, 2001–2002 metų Afganistano kampanijos, nepaisant itin modernių ginklų panaudojimo, nebuvo tokios sėkmingos, kokių galėtų tikėtis karinės revoliucijos priešakyje esančios valstybės.⁷ Šie du pavyzdžiai tik įrodo, kad kariniai pokyčiai nevienodai veikia tarptautinę aplinką, tačiau tam, kad būtų galima vertinti skirtingą karinių pokyčių įtaką tarptautinei aplinkai, visų pirma reikia sutarti dėl esminio karinio pokyčio sąvokos turinio.

Apibrėžiant esminį karinį pokytį, Vakarų akademinėje literatūroje paprastai naudojamos karinės transformacijos, revoliucijos karybos srityje, karinės revoliucijos⁸ ir karinės-techninės revoliucijos sąvokos. Karinės revoliucijos sąvoką nuo kitų sąvokų skiria tai, kad ji žymi daugiau nei tik karinį pokytį *per se*. Karinė revoliucija yra dalis (arba išdava) socialinio ir politinio proceso, keičiančio valstybės ir visuomenės veidą, kartu ir tarptautinės bendruomenės veidą (pvz., modernios valstybės gimimas XVI–XVII a., Didžioji Prancūzijos ir pramonės revoliucijos). O revoliucijos karybos srityje, karinės transformacijos ar karinės-techninės revoliucijos sąvokos nurodo pokyčius tik karo vedimo (kariavimo) srityje.

Diskusijų karinės revoliucijos tematika paradigma gimė Vakarų istorikų ginčuose dėl karinių pokyčių reikšmės ir pasekmių kariavimui ankstyvojo modernizmo laikais. Michaelo Robertso, Geoffrey Parkerio, Cliffordo J. Rogerso ir Jeremy Blacko studijos nubrėžė pagrindines diskusijų kryptis. Michaelas Robertsas buvo pirmasis, paskelbęs savo išvalgas apie Nyderlandų ir Švedijos inicijuotą karinę revoliuciją 1560–1660 m. straipsnyje *The Military Revolution, 1560–1660*, pažymėdamas esminius šios revoliucijos elementus: 1) taktinę revoliuciją (kai stambias keturkampes ietininkų rikiuotes pakeitė linijinė rikiuotė, susidedanti iš mažesnių junginių ir dominuojant kariams, valdantiems šaunamuosius ginklus); 2) strateginę revoliuciją (dėl įvestų karinių mokymų nuolatinėms pajėgoms tapo įmanoma mūšio ir karų metu naudoti įvairias strategijas); 3) žymų karinių pajėgų skaičiaus, reikalingo įgyvendinti naujas mūšio ir karų strategijas, išaugimą; 4) poveikį visuomenei ir valstybei.⁹ Ši Mi-

⁶ Parker G., *The Military Revolution: Military Innovation and the rise of the West, 1500–1800*, Cambridge: Cambridge University Press, 1999, p. 4.

⁷ Gray C. S., *Another Bloody Century: Future Warfare*, London: Phoenix, 2005, p. 101–102.

⁸ Karinė revoliucija (angl. *Military revolution*), Revoliucija karybos srityje (angl. *Revolution in military affairs*).

⁹ Roberts M., “The Military Revolution, 1560–1660” in Rogers C. J., ed., *The Military Revolution Debate: Readings on the Military Transformation of Early Modern Europe*, Colorado: Westview Press, 1995, p. 13–29.

chaelo Robertso studija paskatino kitų istorijos studijų karinių revoliucijų tema atsiradimą: Geoffrey Parkeris savo studijoje ginčijosi su Michaelu Robertsu dėl tikrųjų šios revoliucijos pradininkų ir tikrosios karinės revoliucijos pradžios, teigdamas, kad jau šiek tiek anksčiau renesansinėje Italijoje ir Habsburgų Ispanijoje galima išžvelgti Michaelo Robertso minimus revoliucijos bruožus. Kita vertus, Cliffordo J. Rogerso ir Jeremy Blacko studijos atkreipė dėmesį į karines revoliucijas, vykusias kitais istorijos laikotarpiais. Cliffordas J. Rogersas teigė, kad Šimtamečio karo metu (1337–1453) galima fiksuoti du esminius karinius pokyčius (pėstininkų ir artilerijos revoliucijas), esmingai pakeitusius kariavimą, kurie gali būti prilyginti Michaelo Robertso ir Geoffrey Parkerio analizuotai karinei revoliucijai.¹⁰ O Jeremy Blackas savo studijoje tvirtino, kad Michaelo Robertso išskiriama karinė revoliucija 1560–1660 m. laikytina tik santykinu ir ribotu kariniu pokyčiu tarp esminių karinių pokyčių. Pasak Jeremy Blacko, esminis karinis pokytis įvyko kaip tik po 1660 m. ir truko iki 1720 m.¹¹

Minėtos istorikų studijos yra tik kelios iš pastaruosiu metu išaugusio tokio tipo studijų skaičiaus.¹² Esminio karinio pokyčio pradžios, masto ir pasekmių kariavimui bei tarptautinei sistemai vertinimai visuomet priklauso nuo prieinamų istorijos šaltinių ir, be abejonės, jų interpretavimo. Tačiau šiose studijose trūksta bandymų ieškoti bendro sutarimo dėl esminių karinio pokyčio kaip reiškinio elementų, kas, tikėtina, padėtų įnešti daugiau šviesos į istorikų ginčus.

Esminio karinio pokyčio apibrėžimą pagimdė visgi ne karo istorikų diskusijos, o tarpdalykiniai šiuolaikiniai debatai tarp Vakarų strateginės minties teoretikų¹³ (į šias diskusijas aktyviai įsitraukiant ir karo istorikams¹⁴). Dalies JAV gynybos planuotojų, kariškių susižavėjimas šiuolaikinės karinės revoliucijos idėja po pirmojo Persijos įlankos karo 1991 m. paskatino tyrimų, susijusių su istorinėmis karinėmis revoliucijomis, inicijavimą ir gilesnes esminio karinio pokyčio sąvokos interpretacijas ir teoretizavimą.

¹⁰ Ten pat, p. 56.

¹¹ Black J., „A Military Revolution? A 1660–1792 Perspective” in Rogers C. J., ed., *The Military Revolution Debate: Readings on the Military Transformation of Early Modern Europe*, Colorado: Westview Press, 1995, p. 97.

¹² John A. Lynno, Colino Joneso, Thomaso F. Arnoldo, Davido A. Parroto, Simono Adamso, I. A. A. Thompsono, Johno F. Guilmartino, Jr., studijos, įtrauktos į leidinį Rogers C. J., ed., *The Military Revolution Debate: Readings on the Military Transformation of Early Modern Europe*, Colorado: Westview Press, 1995.

¹³ Žr. McKittrick J., Blackwell J., Littlepage F., Kraus G., Blanchfield R., Hill D., „The Revolution in Military Affairs”, *The Professional Journal of the United States Air Force*, <http://www.airpower.maxwell.af.mil/airchronicles/battle/chp3.html>, 25 09 2008; Vickers M. G., Martinage R. C., *The Revolution in War*, Center for Strategic and Budgetary Assessments, December 2004, <http://www.csbaonline.org/4Publications/Archive/R.20041201.RevInWar/R.20041201.RevInWar.pdf>, 20 09 2008; Metz S., Kievit J., *Strategy and the Revolution in Military Affairs: From Theory to Policy*, Strategic Studies Institute, 1995, <http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/ssi/stratma.pdf>, 20 09 2008; Goldman E.O, Andres R.B., „Systemic Effects of Military Innovation and Diffusion”, *Security Studies*, Summer 1999, p. 79–125, <http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/innovation/jciss/syst.htm>, 10 02 2009; Hawkins C. F., Brinkerhoff J. R., Horowitz S. A., *A Historical Perspective on Military Transformation*, <http://www.herolibrary.org/transform.htm>, 10 05 2009; Isaacson J. A., Layne C., Arquilla J., *Predicting Military Innovation*, Arroyo Center, 1999, http://www.rand.org/pubs/documented_briefings/2007/DB242.pdf, 10 02 2009.

¹⁴ Black J., „The Revolution in Military Affairs: The Historian’s Perspective”, *Journal of Military and Strategic Studies*, Winter 2006/07, Vol. 9, Issue 2, http://www.jmss.org/2007/2007winter/articles/black_cont-defence.pdf, 20 08 2008.

Vienoje iš tokių studijų Richardas O. Hundley pabandė apibrėžti revoliucijos karybos srityje sąvoką, teigdamas, kad ji žymi paradigminių lūžių, susijusių su karinių operacijų prigimtimi ir jų vykdymu, kuris:

- arba lemia tai, kad viena ar daugiau dominuojančios valstybės¹⁵ karinių kompetencijų¹⁶ tampa pasenusios ar nereikšmingos,
- arba sukuria vieną ar daugiau karinių kompetencijų naujose karo vedimo dimensijose,
- arba minėti abu atvejai kartu.

Pavyzdžiui, automatinio šautuvo atsiradimas leido visiškai pakeisti taktinį karo sausumoje lygmenį: laisvai manevruoti pėstininkų pajėgomis, siekiant pralaužti priešininko gynybą, tapo nebeįmanoma dėl galimų didelių nuostolių, kartu dėl neišvengiamo pralaimėjimo mūšio metu. Tad kiek žymesnis pranašumas, turėtas dėl didesnio pėstininkų skaičiaus prieš oponentą, tapo nebesvarbus dėl išaugusios ginamosios galios, kurią suteikė automatinis šautuvas. Sukūrus tarpkontinentines balistines raketas susidarė nauja kariavimo dimensija, nereikalaujanti pajėgų fiziškai dislokuoti ar siųsti į priešininko teritoriją (žr. 1 lentelę).

1 lentelė. **Priemonių, paskatinusių esminius pokyčius karybos srityje, pavyzdžiai**¹⁷

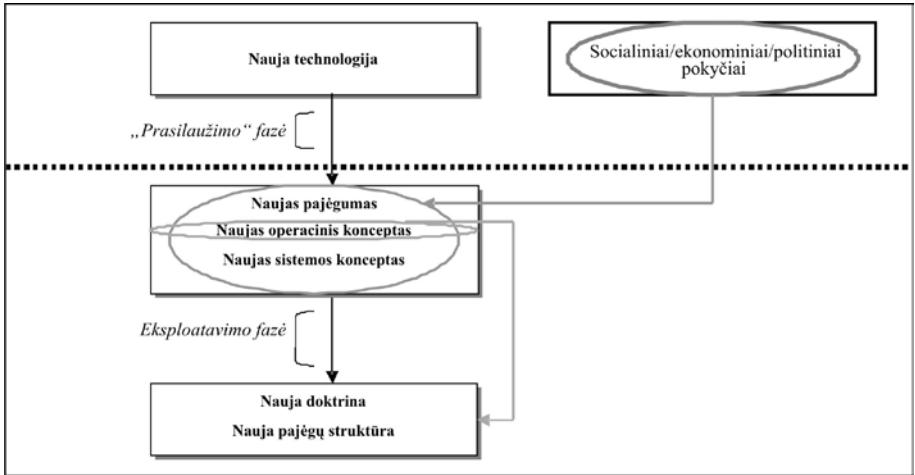
Revoliucija karybos srityje	Paradigminis lūžis	Poveikis karinei kompetencijai
Automatinis šautuvas	Sukūrė naują taktinį karo sausumoje lygmenį	Gebėjimas manevruoti masinėmis pėstininkų pajėgomis atviroje erdvėje (tapo nereikšminga)
Tarpkontinentinės balistinės raketos	Sukūrė naują kariavimo dimensiją	Ilgo nuotolio, tikslios, nešančios kovines branduolines galvutes raketos (atsirado nauja karinė kompetencija)

Siekiant atpažinti esminį karinį pokytį, taip pat būtina aiškiai apibrėžti tokio pokyčio ciklą. Esminio karinio pokyčio ciklo atpažinimas leidžia nustatyti tokio pokyčio egzistavimą *per se*, o tai leistų daryti gana patikimas išvadas dėl tokio pokyčio įtakos kariavimui ir tarptautinei aplinkai. Atpažinti įvykusį esminį karinį pokytį galima tik tuomet, kai pokytis pasiekia eksploatavimo fazę (žr. 1 pav.).

¹⁵ Dominuojanti valstybė – ta, kuri turi geriausias vienos ar kitos rūšies karinius pajėgumus.

¹⁶ Karinė kompetencija, remiantis Richardo O. Hundley apibrėžimu, – tai tam tikro karinio pajėgumo pagrindas (pvz., JAV karinių oro pajėgų kompetencija yra gebėjimas atakuoti judančius taikinius sausumoje neįtikėtinu tikslumu).

¹⁷ Hundley R. O., *Past Revolutions. Future Transformations. What can the history of revolution in military affairs tell us about transforming the U.S. military?*, National Defence Research Institute, RAND, 1999, http://www.rand.org/pubs/monograph_reports/2007/MR1029.pdf, 15 09 2008.

1 pav. Revoliucijos karybos srityje ciklas¹⁸

Paprastai esminis karinis pokytis prasideda, kai išrandama nauja technologija (pvz., didelis lankas, šaunamasis ginklas ar balistinės raketos), įvyksta socialinės/politinės revoliucijos (pvz., Didžioji Prancūzijos revoliucija) ar sukuriama nauji egzistuojančių kariavimo priemonių panaudojimo būdai (pvz., „žaibiškas karas“)¹⁹. Tačiau, nepaisant galimai skirtingų karinių revoliucijų atsiradimo veiksnių, visas revoliucijas karybos srityje vienija tai, kad nauji veiksniai įprasminami naujomis karinėmis doktrinomis (kariavimo strategija) ir jas atitinkančiomis naujomis karinių pajėgų struktūromis.

Atsižvelgiant į išsakytas mintis, esminiu kariniu pokyčiu laikytinas naujo kariavimo būdo atradimas, kurį gali inspiruoti naujos technologijos įdiegimas, žymūs socialiniai pokyčiai ar novatoriškas jau esamų kariavimo priemonių panaudojimas ir į kurį priverstos reaguoti įtakingiausios tarptautinės sistemos valstybės, nenorinčios patirti grėsmės savo saugumui ir prarasti įtakos kitiems tarptautinės sistemos subjektams. Straipsnyje esminio karinio pokyčio ir revoliucijos karybos srityje sąvokos vartojamos kaip sinonimai.²⁰

¹⁸ Hundley R. O., *Past Revolutions. Future Transformations. What can the history of revolution in military affairs tell us about transforming the U.S. military?*, National Defence Research Institute, RAND, 1999, http://www.rand.org/pubs/monograph_reports/2007/MR1029.pdf, 15 09 2008. *Pastaba*: socialinių/ekonominių/politinių pokyčių veiksnys išskirtas autoriaus.

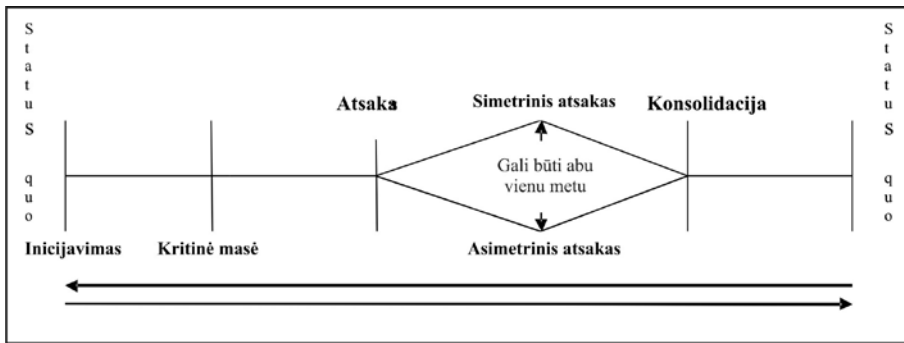
¹⁹ Antrojo pasaulinio karo metu Vokietijos taikyta karinė strategija (vok. *Blitzkrieg*).

²⁰ Karinės-techninės revoliucijos sąvoka yra siauresnė nei esminio karinio pokyčio sąvoka, nes ji atkreipia dėmesį tik į vieną iš galimų esminio karinio pokyčio atsiradimo veiksnių (jų, kaip žinoma, yra daugiau). O karinės transformacijos sąvoka žymi labiau karinių pajėgų esminę reformą, kuri nebūtinai bus paskatinta esminio karinio pokyčio.

1.2. Esminio karinio pokyčio ir tarptautinės sistemos sąveika

Michaelo Robertso žodžiais, „karinė revoliucija iš tikrųjų turėjo svarbią įtaką tarptautiniams santykiams ir tarptautinei teisei. Nėra jokių abejonių, kad valstybės kontrolės karinių reikalų srityje stiprėjimas padėjo kažkiek sureguliuoti tarptautinius santykius. Viduramžiškas karo supratimas, kaip feodo išplėtimas, išbluko; neatsakingų individų karinė veikla buvo suvaržyta; valstybės pradėjo kovoti su piratavimu [...].²¹“

Tačiau esminio karinio pokyčio įtakos tarptautinei sistemai vertinimuose visų pirma būtina atsižvelgti į tokio pokyčio „gyvavimo“ etapus, nes skirtingose esminio karinio pokyčio ciklo fazėse poveikis tarptautiniams santykiams gali būti nevienodas. Tokiais etapais laikytinos esminio karinio pokyčio ciklo fazės.

2 pav. Esminio karinio pokyčio ciklas²²

Steveno Metz'o ir James'o Kievit'o įsitikinimu, ciklas pradedamas „inicijavimo“ faze vienai (pvz., Čingischano laikų Mongolijai, Napoleono laikų Prancūzijai) ar grupei valstybių (Europos valstybėms XIX amžiuje) žengiant esminio karinio pokyčio link. Esminis karinis pokytis „kritinės masės“ fazę pasiekia sukūrus naujus kariavimo būdus, remiantis nauja technologija arba doktrininėmis/organizacinėmis naujovėmis. Tik pasiekęs „kritinės masės“ fazę esminis karinis pokytis sulaukia tarptautinio atsako, kuris gali būti simetrinis (pvz., SSRS po 1941–1942 m. patirtų pralaimėjimų perėmė Vokietijos vermachto operacijų sausumoje vykdymo metodus) arba asimetrinis (Mao *Liaudies karas*²³, kurio esmė – partizaninis karas). „Atsako“ fazės pabaiga žymi, kad tarptautinės sistemos subjektai prisitaikė prie esminio karinio pokyčio, išvystę atitinkamas simetrines ir asimetrines priemones. Atsiradus balansui

²¹ Roberts M., “The Military Revolution, 1560–1660” in Rogers C. J., ed., *The Military Revolution Debate: Readings on the Military Transformation of Early Modern Europe*, Colorado: Westview Press, 1995, p. 27.

²² Metz S., Kievit J., *Strategy and the Revolution in Military Affairs: From Theory to Policy*, Strategic Studies Institute, 1995, <http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/ssi/stratma.pdf>, 20 09 2008.

²³ Ang. *People's War*

tarp svarbiausių karinių galių, susiformuoja *status quo*, kuris yra suardomas jau naujo esminio karinio pokyčio.

Atsižvelgiant į išskirtus esminio karinio pokyčio vystymosi ciklus, galima teigti, kad karinio pokyčio įtakos tarptautiniams santykiams tyrimas per atskiras to pokyčio ciklo fazes leidžia pateikti visaverčius esminio karinio pokyčio įtakos tarptautiniams santykiams logikos aiškinimus.

1.3. Puolimo-gynybos balanso teorija: karinio pokyčio reikšmė tarptautiniams santykiams

Nors į karinio veiksnio įtakos tarpvalstybiniais santykiams aiškinimus pretenduoja ne viena teorinė prieiga, puolimo-gynybos balanso teorija (angl. *offense-defense theory*) laikytina vienintele tarptautinių santykių teorija, apibūdinančia karinį pokytį kaip pagrindinę tarptautinių santykių būklės aiškinimo priemonę. Bendruoju šios teorijos postulatu laikomas teiginys, kad tarptautiniai konfliktai ir karai yra labiau tikėtini, kai puolimas²⁴ turi pranašumą, o taika ir bendradarbiavimas labiau įmanomi, kai pranašumą turi gynyba. R. Jervis teigimu, puolimui turint pranašumą lengviau sunaikinti priešininko kariuomenę ir užimti jo teritoriją nei apginti savo. Gynybai turint pranašumą lengviau gintis, o ne judėti į priekį, naikinti ir užimti priešininko teritoriją.²⁵ Sąlyginiu konsensusu šioje teorijoje laikoma nuostata, kad pajėgų mobilumą didinantis kariniai pokyčiai stiprina puolimą, o šaudymo (ugnies) galią didinančios karinės naujovės palankesnės gynybai.²⁶

Taigi, atsiradus daugiau karinių naujovių, palankesnių puolimui, galima prognozuoti, kad tarptautinėje sistemoje kils daugiau karų, dėl kurių gali susiformuoti stambūs politiniai dariniai (imperijos), o palankesnių gynybai karinių naujovių situacijoje tikėtina, kad konfliktų skaičius sumažės, o valstybėms bus lengviau išlaikyti nepriklausomybę ir bendradarbiauti tarpusavyje. Stepheno Van Evera'os, vieno iš puolimo-gynybos balanso teorijos kūrėjų, teigimu, puolimo pranašumas reiškia, kad valstybės bus linkusios vykdyti agresyvesnę užsienio politiką, aktyviau išnaudoti „galimybių langus“, kariauti preventyvius karus. Tačiau šioje teorijoje atkreipiamas dėmesys į tai, kad puolimo ar gynybos pranašumas gali būti neteisingai įvertintas politinių lyderių. Pavyzdžiui, 1914 m. Europos valstybių lyderiai puoselėjo puolimo

²⁴ Šios teorijos atstovai, vartodami sąvokas „puolimas“ ir „gynyba“, paprastai nurodo ginklų, naudojamų prieš kitus ginklus, efektyvumą. Jeigu tokie ginklai yra fiksuoti (nejudantys) – stiprėja gynyba, jei jie yra mobilūs – pranašesnis tampa puolimas. Žr. Quester G. H., „Offense and Defense in the International System“ in Brown M. E., Cote O. R. Jr., Lynn-Jones S. M., Miller S. E., ed., *Offense, Defense, and War: An International Security Reader*. London: The MIT Press, 2004, p. 54.

²⁵ Jervis R., „Cooperation under the Security Dilemma“, in Brown M. E., Cote O. R. Jr., Lynn-Jones S. M., Miller S. E., ed., *Offense, Defense, and War: An International Security Reader*. London: The MIT Press, 2004, p. 23.

²⁶ Lieber K. A., „Grasping the Technological Peace: The Offense-Defense Balance and International Security“ in Brown M. E., Cote O. R. Jr., Lynn-Jones S. M., Miller S. E., ed., *Offense, Defense, and War: An International Security Reader*. London: The MIT Press, 2004, p. 373.

kultą, visiškai neįvertindami gynybos galios – tai atvedė į Pirmąjį pasaulinį karą.²⁷

Visgi, kaip ir galima buvo tikėtis, puolimo-gynybos balanso teorija sulaukė nemažai kritikos. Kai kurie svarbesni kritikų argumentai nurodė, kad: 1) pagrindinis teorijos nepriklausomas kintamasis (puolimo-gynybos balansas) nėra aiškiai apibrėžtas; 2) puolimo-gynybos balansas negali būti išmatuotas, nes karų pasekmės yra labai neaiškios (t.y. karas nebūtinai gali būti pradėtas dėl to, kad pranašumą turi puolimas); 3) karinės naujovės, įgalinusios sustiprinti pajėgų mobilumą, ne visada suteikdavo pranašumą puolimui, o karinės naujovės, stiprinusios šaudymo (ugnies) galią, taip pat ne visada suteikdavo pranašumą gynybai; 4) itin problemiška kai kuriuos istorijos laikotarpius priskirti tokiems, kuriuose išimtinai dominavo puolimas ar gynyba. Pabandžius 1495–1945 m. laikotarpį (apimantį 450 metų) suskirstyti į periodus, kuriuose išimtinai dominavo puolimas ar gynyba, konsensusas randamas tik dėl 185 metus apimančių keturių skirtingų laikotarpių (dviejuose iš jų dominavo puolimas, kituose – gynyba).²⁸

Reaguodami į kritiką, dalis puolimo-gynybos balanso teorijos šalininkų pateikė tikslesnį puolimo-gynybos balanso apibrėžimą: „puolančiojo pajėgų, reikalingų užimti priešininko teritorijai, parengimo kainos, palyginti su besiginančiojo pajėgų parengimo kaina, proporcija.“²⁹ Atsižvelgdami į tai, kad puolimo-gynybos parengimo kainos proporcijos gali kisti ir dėl kitų reikšmingų veiksnių, į puolimo-gynybos balanso skaičiavimus siūlyta įtraukti ir tokius veiksnius kaip pajėgų dydis, išteklių akumuliacija, nacionalizmas, technologija ir geografija.³⁰ Kartu siūlyta atsisakyti į puolimo-gynybos balanso skaičiavimus įtraukti aljansų elgesį ir „pirmojo judesio pranašumą“ (angl. *first move advantage*)³¹. Aljansų elgesys, pasak Charles'o L. Glaserio ir Chaimo Kaufmano, didina puolimo sėkmę, tačiau tokiu būdu, kuris negali būti apskaičiuojamas puolimo-gynybos balanse. „Pirmojo judesio pranašumo“ kintamasis neatitinka puolimo-gynybos balanso logikos, nes toks pranašumas niekada nebūna vienpusis: abi potencialaus konflikto pusės gali turėti priešasčių imtis veiksmų, galinčių atvesti į konfliktą.

Visi šie puolimo-gynybos balanso teorijos svarstymai leidžia teigti egzistuojant bent dvi pagrindines šios teorijos aiškinimo kryptis. Pirmoji –

²⁷ Evera S. V., “The Cult of Offensive and the Origins of the First World War Security” in Brown M. E., Cote O. R. Jr., Lynn-Jones S. M., Miller S. E., ed., *Offense, Defense, and War: An International Security Reader*. London: The MIT Press, 2004, p. 69–118.

²⁸ Levy J. S., “The Offensive/Defensive Balance of Military Technology: A Theoretical and Historical Analysis”, *International Studies Quarterly* (1984) 28, p. 234. Laikotarpiams, kuriuose aiškiai dominavo puolimas priskiriami 1495–1525 m. ir 1790–1815 m., o gynyba – 1650–1740 m. ir 1850–1890 m.

²⁹ Glaser C. L., Kaufman C., „What is the Offense-Defense Balance and Can We Measure It?“ in Brown M. E., Cote O. R. Jr., Lynn-Jones S. M., Miller S. E., ed., *Offense, Defense, and War: An International Security Reader*. London: The MIT Press, 2004, p. 268.

³⁰ Ten pat, p. 283–290.

³¹ Naudojamas šis terminas, o ne „pirmojo smūgio pranašumo“ sąvoka, nes konfliktą sukelia ne tik smūgis *per se*, tačiau ir kiti veiksmai (pvz., mobilizacija, pajėgų pritraukimas prie sienos), kurie gali suveikti kaip pats smūgis.

bendroji, labiau orientuojasi į bendrąją tarptautinių santykių būklės aiškinimą, remiantis puolimo ar gynybos dominavimu atskiru laikotarpiu, o antroji siekia paaiškinti konfliktą tarp dviejų valstybių, remdamasi aiškiais puolimo-gynybos balansą lemiančiais kriterijais. Nors ir kritikuojamos, puolimo-gynybos balanso teorijos pateikiamos išvalgos laikytinos reikšmingomis. Puolimo-gynybos balanso teorija suteikė pagrindą karinio pokyčio reikšmės tarpvalstybiniais santykiams ir pačios tarptautinės sistemos būklės ir raidos analizei ir vertinimams. Tačiau akivaizdu, kad kiekvieno istorijos periodo vertinimas (remiantis kariniu pokyčiu kaip pagrindiniu aiškinimo kintamuoju) turi būti grindžiamas ne tik puolimo-gynybos balanso skaičiavimu, tačiau ir analizuojamojo periodo kontekstu – politiniu, socialiniu ir kultūriniu. Colinas S. Gray primena: „'kontekstas, kontekstas, kontekstas' atkoduoja kariavimo priežastis, prasnę, charakterį ir pasekmes.“³²

Nors puolimo-gynybos balanso teorija nebando puolimo ar gynybos dominavimo atskirais laikotarpiais sieti būtent su esminiu kariniu pokyčiu, tačiau, kita vertus, ji suteikia karinio pokyčio įtakos tarptautinei sistemai aiškinimo perspektyvą, remiantis įvykusio pokyčio charakteristika. Kitaip tariant, jei mes pripažįstame, kad karinis pokytis po šaltojo karo suteikia naujų galimybių vykdyti puolamąsias operacijas, kurių neįmanoma sustabdyti esamomis gynybos priemonėmis, tuomet galime daryti prielaidą, kad karinio pokyčio priešakyje esanti valstybė bus nusiteikusi dažniau pritaikyti karines priemones politinėms problemoms spręsti, taigi ir tarptautinėje sistemoje išaugs įtampa ir didesnių konfliktų tikimybė.

2. Esminio karinio pokyčio poveikis tarptautinei sistemai: skirtingų istorijos laikotarpių vertinimai

Kiekvieno esminio karinio pokyčio poveikis tarptautinei sistemai itin stipriai priklauso nuo analizuojamojo istorijos laikotarpio, kurio kontekstas (socialinis ir politinis) yra dažnai visa lemiantis veiksnys. Galima išskirti daugybę tarpsnių, kai karinio pokyčio poveikis tarptautinei sistemai pasireiškė nevienodai, tačiau, manytina, kad, siekiant apibrėžti *esminio* karinio pokyčio poveikį tarptautinei sistemai, galima išskirti du skirtingus istorijos laikotarpius, kai esminio pokyčio poveikio rezultatas tarptautinei sistemai buvo iš esmės skirtingas: t.y. ikibranduolinėje eroje ir branduolinėje eroje. Pagrindinis tokio skirstymo kriterijus yra esminio karinio pokyčio poveikio dominuojančioms sistemoje valstybėms rezultatas (t.y. ar dominuojančiai/ioms valstybėms kyla reali išnykimo grėsmė, ar ne). Šiuo metu yra per drąsu tvirtinti, kad galima skirti ir trečiąjį laikotarpį – po šaltojo karo, nes šiuo tarpsniu vykstanti karinė pažanga kol kas nesuteikė valstybėms unikalių karinių priemonių, kuriomis naudojantis būtų galima nugalėti branduolines valstybes karinio konflikto

³² Gray C. S., *Another Bloody Century: Future Warfare*, London: Phoenix, 2005, p. 55.

metu, išvengiant grėsmės tapti branduolinio smūgio taikiniu. Kita vertus, tai neužkerta kelio tyrimui dėl karinių pokyčių įtakos tarptautinei sistemai po šaltojo karo.

Dėl ribotų šio straipsnio galimybių detaliau aptarti reikšmingus epizodus ikibranduolinėje epochoje analizei pasirenkami du skirtingi istorijos laikotarpiai: XV a. pirmoji pusė (artilėrijos revoliucija) ir XV–XVII a. (jūrinė revoliucija, sutapusi su šaunamojo ginklo įsisavinimo revoliucija), atskleidžiantys išlikimo tarptautinėje sistemoje dilemą veikiant esminiam kariniam pokyčiui ir ypatingas galimybes pakeisti dominuojančių valstybių hierarchiją.

2.1. „Išlikti arba dominuoti“: lemiamas esminio karinio pokyčio vaidmuo ikibranduolinėje eroje

2.1.1. Artilėrijos revoliucijos pasekmės

Iki 1400–1430 metų laikotarpio, kurio metu tarpusavyje susijusios karinės naujovės³³ lauko artilėriją pavertė grėsmingu karinės galios elementu, pabūklai viduramžių Europos karuose jau buvo naudojami apie šimtmetį, tačiau didesnio poveikio kariavimui neturėjo. Viduramžių kariniai įtvirtinimai³⁴ iki artilėrijos revoliucijos buvo pajėgūs atlaikyti ilgą apsiaustis. Pavyzdžiui, Šimtmečio karo metu Ruano apsiaustis truko nuo 1418 m. liepos 31 d. iki 1419 m. sausio 19 d. ir, nors anglai intensyviai naudojo bombardas, miestas pasidavė dėl užsitęsusio bado, o ne dėl artilėrijos pabūklų padarytos žalos.³⁵ Artilėrijos revoliucija tapo ypač brangia karine investicija: 1442 m. Prancūzijos karalius „artilėrijos traukiniams“ išleido daugiau nei dvigubai daugiau negu tradicinėms karinėms priemonėms, tokioms kaip lankai, strėlės ir ietys.³⁶ Tai neigiamai paveikė mažesnių valstybių gebėjimą gintis nuo didesnių valstybių: mažųjų valstybių karinės pajėgos iki šios revoliucijos, nors ir nepajėgdamos atvirame mūšio lauke kovoti su kur kas stipresniu priešininku, galėdavo saugiau atitraukti į įtvirtintus miestus ar pilis. Artilėrijos revoliucija suteikė didesnėms ir kartu finansiškai stipresnėms valstybėms lemiamą pranašumą prieš mažesnes valstybes. Sienos valstybės žlugimas XVI amžiuje po Prancūzijos ir Ispanijos invazijų vertinamas ir kaip šios valstybės nesugebėjimas prisitaikyti prie Artilėrijos revoliucijos sukeltų karinių pokyčių. Prancūzijos sėkmė atkariaujant Normandiją ir Akvitaniją 1449–1453 m. ir kartu pradendant išstumti Angliją iš Prancūzijos (žemyno), praktiškai panaikinant svarbiausius anglų laimėjimus

³³ Sukurtos patrankos, galinčios išlaikyti ilgesnius vamzdžius (tai padidino šaudymo galią, tikslumą ir greitį), pasikeitė patrankų užtaisymo mechanizmas ir parako „formavimas“.

³⁴ Vertikalūs, siekiant apsisaugoti ne nuo artilėrijos bombardavimų, tačiau nuo priešininkų šturmo gyvąja jėga.

³⁵ Rogers C. J., „The Military Revolutions at the Hundred Years War“ in Rogers C.J., ed., *The Military Revolution Debate: Readings on the Military Transformation of Early Modern Europe*, Colorado: Westview Press, 1995, p. 6.

³⁶ Ten pat, p. 74.

Šimtamečio karo metu, yra tiesioginė artilerijos revoliucijos pasekmė.³⁷ Prancūzijos valdovams pavyko ne tik pakeisti Šimtamečio karo su Anglija eigą, tačiau taip pat paspartinti valstybės centralizaciją (Burgundija ir Bretanė netrukus irgi tapo kontroliuojamos Prancūzijos karaliaus). Lygiagrečiai ir Ispanija, pasinaudodama artilerijos revoliucijos suteiktais kariavimo instrumentais, sugebėjo 1482–1492 m. gerokai susilpninti maurų pozicijas Granados karalystėje. Artilerijos revoliucija pagreitino ir Konstantinopolio, kartu ir Bizantijos imperijos, žlugimą 1453 m. Artilerijos revoliucijos poveikis buvo juntamas iki maždaug 1525 m., kai Italijos valstybės Habsburgų veržimasi į Italiją sustabdė³⁸ karinėmis naujovėmis – sukonstravusios vadinamuosius itališkus bastionus (angl. *trace italienne*), kurie sugebėdavo atlaikyti masinį įtvirtinimų bombardavimą.³⁹

Artilerijos revoliucija leido laikinai pakeisti jėgų santykį Viduramžių Europoje (Italijos valstybės vs. Prancūzija ar Ispanija; Prancūzija vs. Anglija kovojant žemyne) ar net sužlugdyti valstybes (Siena, Bizantijos imperija). Ši karinė naujovė akivaizdžiai buvo palankesnė didesnėms valstybėms ir disbalansas, susidaręs santykiuose tarp santykinai silpnesnių ir stipresnių valstybių, buvo atkurtas tik įdiegus kitas karines naujoves. Galima daryti prielaidą, kad artilerijos revoliucijos pasekmės tarpvalstybiniais santykiams ir visai tuometinei viduramžių Europos valstybių sistemai būtų dar akivaizdesnės, jeigu Italijos ir kitų valstybių atstovams nebūtų pavykę dar kuri laiką sumąstyti ir sukonstruoti artilerijos bombardavimus pajėgiančių atlaikyti įtvirtinimų.

2.1.2. Šaunamųjų ginklų ir karinės laivybos revoliucijų samplaika: ankstyvojo globalaus Vakarų dominavimo prielaidos

Patrankomis, galinčiomis nuskandinti laivą, ginkluotų burinių laivų atsiradimas 1450–1650 m. laikotarpiu radikaliai pakeitė tuometinę situaciją pasaulyje. Iki XV a. pirmos pusės europiniuose vandenyse (Viduržemio jūroje, jūrose, skalaujančiose vakarinius Prancūzijos, Ispanijos ir Portugalijos krantus, Anglijos, Nyderlandų pakrantes) vyravo galeros, varomos irklais. Tačiau apie XV a. vidurį irklinėms galeroms iššūkį metė galeasai (sunkesni nei galeros laivai, kurių deniuose būdavo įtaisytos patrankos) ir galionai (vien burėmis varomi laivai), ginkluoti patrankomis (sumontuotomis žemiau laivo denio lygio). Galimybės atsirasti sunkiesiems laivams daugiausia lėmė artilerijos revoliucija, leidusi esmingai pagerinti patrankų šaudymo galią ir tikslumą. Europos galybės (Ispanija, Portugalija, Anglija, Nyderlandai, Prancūzija, Venecija), konkuruojančios dėl dominavimo pačioje Europoje ir po geografinių atradimų siekiančios užvaldyti ir pasaulio prekybinius kelius jūra, greitai įsisavino šiuos pokyčius. Skausmingiau šią revoliuciją pergyveno iki tol dominavusi Vidurže-

³⁷ Goldman E. O., Andres R. B., „Systemic Effects of Military Innovation and Diffusion“, *Security Studies*, Summer 1999, p. 79–125, <http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/innovation/jciss/syst.htm>, 10 02 2009.

³⁸ Sienos valstybė buvo numaćiusi pastatyti itališkuosius bastionus, tačiau to padaryti nespėjo.

³⁹ Italijos architektas ir humanistas Leon Battista Alberti laikomas itališkų bastionų idėjos pradininku.

mio jūroje Osmanų imperija, kurios laivyną, susidėjusį iš galerų, sutriuškino Venecijos galeasai 1571 m. Lepanto mūšyje. 1588 m. Anglijos laivyno pergalė prieš Ispanijos armadą žymėjo dar vieną jūrinės revoliucijos pakopą, kurios metu buvo įdiegti nuolatinio patrankos ugnies palaikymo būdai jūrų mūšio metu. Tik nedaugelis Ispanijos armados laivų buvo pajėgūs palaikyti nuolatinę kanonądą mūšio metu, o tai ir lėmė galutinę Anglijos laivyno pergalę.⁴⁰ Dar viena šios jūrinės revoliucijos pakopa laikoma Nyderlandų XVII a. pirmoje pusėje sukurta fregata, kuri idealiai tiko ilgo nuotolio kelionėms ir mūšiams dideliu atstumu.⁴¹ Ši konkurencija tarp europinių galybių, kurios sugebėdavo greitai pritaikyti viena kitos karinius pasiekimus, nė vienai nesuteikė absoliutaus pranašumo trumpu laikotarpiu kovoje vienai prieš kitą. Tačiau minėtos karinės naujovės kartu su anksčiau Michaelo Robertso apibūdinta taktine revoliucija XVI a. suteikė Vakarų europiečiams išskirtinį karinį pranašumą prieš Amerikos⁴², Afrikos žemynų civilizacijas, Indijos ir pietinės Azijos gyventojus. Sunkieji laivai leido Vakarų europiečiams užvaldyti Atlanto ir Indijos vandenynų prekybinius kelius, taip pat projektuoti savo galią ir į sausumą. Europiečiai užgrobė svarbiausius jūrų uostus, esminius prekybos kelių atsparos taškus ir kartu neleido vietinėms pakrančių valstybėms mesti iššūkį jų dominavimui pakrantės teritorijose. Tik Tolimųjų Rytų valstybės (Kinija ir Japonija) sugebėjo rimtai priešintis Vakarų europiečių skverbimuisi į jų tradicines dominavimo erdves, kur europiečiai išitvirtino tik po pramonės revoliucijos.

Vertinant šių karinių naujovių poveikį, galima teigti, kad Vakarų Europoje jos atsirado dėl valstybių konkurencijos, kontroliuojant prekybinius jūrų kelius, kartu siekiant įgyti ir bendrąją galios pranašumą prieš artimiausius varžovus. Tačiau, kita vertus, negalima pamiršti, kad tai nebuvo tik konkurencijos tarp besivaržančių valstybių tiesioginis rezultatas. Venecijos galeasų atsiradimas siejamas su Venecijos valdovų noru apsaugoti savo prekybos laivyną nuo dažnų piratų atakų Viduržemio jūroje, tačiau ne dėl galios konkurencijos su Osmanų imperija ar europine galybe.⁴³ Taip pat verta pažymėti, kad dėl navigacijos Viduržemio jūroje ypatumų galeros visiškai neprarado savo reikšmės iki pat XVIII a. šioje jūroje, tačiau jos kariniu požiūriu buvo bevertės atviruose vandenynuose. Visgi jūrinių XVI-XVII a. naujovių reikšmė yra ta, jog jos leido Vakarų europiečiams užvaldyti pasaulinius prekybinius jūrų kelius ir kartu sudarė prielaidas toliau plėsti Vakarų dominavimą prieš kitas civilizacijas XIX amžiuje.

⁴⁰ Parker G., *The Military Revolution: Military Innovation and the rise of the West, 1500–1800*, Cambridge: Cambridge University Press, 1999, p. 95.

⁴¹ Ten pat, p. 99.

⁴² Klasikiniu pavyzdžiu laikomos Korteso pergalės prieš actekų imperiją 1519–1521 m.

⁴³ Parker G., *The Military Revolution: Military Innovation and the rise of the West, 1500–1800*, Cambridge: Cambridge University Press, 1999, p. 87.

2.2. Karinės inovacijos šaltojo karo metu: trapias strateginio stabilumo formavimas ir palaikymas

Akademiniai sluoksniai laikosi skirtingos nuomonės dėl vykusios revoliucijų karybos srityje skaičiaus šaltojo karo metu. Didesnis sutarimas yra tik dėl dviejų revoliucijų: branduolinės ir lėktuvnešių.⁴⁴ Atominio ginklo išradimas ir vėliau vandenilinės bombos išbandymas 1952 m. įvedė visiškai naują kariavimo dimensiją tarp valstybių, o lėktuvnešių grupių atsiradimas pakeitė konvencinio karo jūroje veidą.

Branduolinė revoliucija iš esmės pakeitė konfrontacijos tarp karine prasme stipriausių tarptautinės sistemos valstybių logiką. Iki atominio ginklo atsiradimo dominuojančios karinės galybės, konfliktuojančios tarpusavyje, nesutarimus galėjo bandyti spręsti karo lauke. Tačiau atominių, vandenilinių bombų arsenalo atsiradimas JAV ir SSRS ginkluotėje *de facto* suvaržė norą eskaluoti tarpusavio konfliktą. Visgi ši išvada, kuri dažnai kartojama kaip visiems suprantama tiesa, savo prasmę įgavo tik apie 1972 metus. Iki šių metų JAV ir SSRS – konfrontuojančios supervalstybės – dėl plėtojamų branduolinių ginklų paleidimo ar apsaugos priemonių jautėsi pažeidžiamos. Lawrence Freedman'as pastebi, kad XX a. penktojo dešimtmečio antroje pusėje vyravo įsitikinimas, jog spartus technologinis šuolis bus savaime destabilizuojantis.⁴⁵ Manyta, kad staigus technologinis šuolis vienai iš konfrontuojančių pusių gali suteikti pirmojo smūgio pranašumą, kuris jau neleistų priešininkui atsakyti taip pat branduoliniu smūgiu. Tarpžemyninių raketų, galinčių nešti branduolinius užtaisus, sukonstravimas ar gynybos prieš ilgojo nuotolio bombonešius stiprinimas buvo suvokiami kaip būtent didinantys pirmojo smūgio pranašumą.

XX a. septintojo dešimtmečio viduryje po Kubos krizės tiek JAV, tiek SSRS suvokė, kad nė viena iš jų neturi esminio pranašumo galimo branduolinio konflikto atveju, tačiau teoretikai vertino, kad toks suvokimas gali būti pažeistas dėl efektyvios priešraketinės gynybos sistemos sukūrimo.⁴⁶ Tuometinis JAV gynybos sekretorius Robertas McNamara pokalbiuose su SSRS Ministru Tarybos pirmininku A. Kosyginu kėlė šį klausimą (1967 m.), tačiau tuo metu SSRS vadovybė atmetė JAV siūlymą atsisakyti plėtoti priešraketinę gynybą,

⁴⁴ Lėktuvnešių sukeltos revoliucijos karybos srityje šalininkai teigia, kad lėktuvnešių karas sukūrė naują operacinį ir taktinį karo jūrose lygmenį; be to, tiksli karo laivų flotilių ugnis prarado savo reikšmę. (Hundley R. O., *Past Revolutions. Future Transformations. What can the history of revolution in military affairs tell us about transforming the U.S. military?*, National Defence Research Institute, RAND, 1999, http://www.rand.org/pubs/monograph_reports/2007/MR1029.pdf, 15 09 2008). Dėl skirtingų teoretikų požiūrių į karines revoliucijas karo metu žr. Bernard S., „The Revolution in Military Affairs: The Approach with Caution“, *The Army Doctrine and Training Bulletin*, Winter 2000/Spring 2001, Vol.3, No. 4/ Volume 4, No.1, p. 60.

⁴⁵ Freedman L., „The First Two Generations of Nuclear Strategists“ in Paret P., ed., *Makers of Modern Strategy from Machiavelli to the Nuclear Age*, Princeton: Princeton University Press, 1986, p. 755.

⁴⁶ Herberto Yorke ir Jerome'o Wiesnerio vertinimai, žr. Freedman L., „The First Two Generations of Nuclear Strategists“ in Paret P., ed., *Makers of Modern Strategy from Machiavelli to the Nuclear Age*, Princeton: Princeton University Press, 1986, p. 757.

sakydama, kad tai gynybinę galią stiprinanti priemonė.⁴⁷ Vis dėlto Sovietų Sąjunga, įvertinusi koki potencialiai destabilizuojanti poveikį strateginiam stabilumui gali sukelti sukurta priešininko priešraketinė gynyba, 1972 m. su JAV pasirašė susitarimą dėl ribojimų kuriant priešraketinės gynybos sistemas ar jų komponentus. Tai padėjo išsaugoti strateginį stabilumą, tačiau grėsmė šiam susitarimui kilo vėl suprastėjus JAV ir SSRS santykiams po Sovietų Sąjungos invazijos į Afganistaną ir JAV dislokavus trumpojo ir vidutinio nuotolio raketas Vakarų Europoje devintojo dešimtmečio pradžioje. Šių įvykių kontekste JAV paskelbė apie *Strateginę gynybos iniciatyvą*, kurią įgyvendinus turėjo būti sukurta itin moderni priešraketinės gynybos sistema. Strateginės gynybos iniciatyvos tikslai taip ir nebuvo pasiekti, tačiau Sovietų Sąjunga skyrė daug dėmesio kuriant simetrines ir asimetrines priemones atsakai į šią iniciatyvą.

Esminiu kariniu pokyčiu įvardijamas lėktuvnešių sukūrimas ir lėktuvnešių grupių suformavimas neturėjo tokios reikšmės kaip JAV ir SSRS siekis įgyti pranašumą tarpusavio konfrontacijoje plėtojant branduolinius ginklus, jų paleidimo ir apsaugos priemones. Visgi Sovietų Sąjunga JAV lėktuvnešių grupes vertino kaip didelę grėsmę keliančią karinę priemonę ir plėtojo atsakomąsias priemones šiai grėsmei neutralizuoti. Iš pradžių sovietai planavo panaudoti bombonešių spiečiaus strategiją⁴⁸. JAV, įvertinusi šiuos SSRS planus, sukūrė ir įdiegė AEGIS apsaugos sistemas. Sovietai, reaguodami į šias amerikiečių naujoves, sukūrė raketą *Sunborn*, skrendančia labai žema altitute viršgarsiniu greičiu.⁴⁹

Vertinant branduolinės revoliucijos reikšmę tarptautiniams santykiams, dėmesį vertėtų atkreipti į kelis aspektus. Ši karinė naujovė pirmą kartą istorijoje apribojo konfrontuojančių sistemoje valstybių norą konfliktą spręsti karinėmis priemonėmis dėl abipusio susinaikinimo grėsmės. Tačiau šio apribojimo realus veikimas (strateginis stabilumas) buvo nuolat testuojamas karinių naujovių, galėjusių vienai ar kitai pusei suteikti įsitikinimą dėl savo pranašumo potencialiame branduoliniame kare. Lėktuvnešių grupės atsiradimo įtaką reikėtų vertinti, matyt, tik kaip tam tikru laikotarpiu didinusią įtampą tarp JAV ir SSRS, tačiau neturėjusią esminės įtakos.

2.3. JAV karinė transformacija po šaltojo karo: poveikis strateginiam tarptautinės sistemos stabilumui

Vertinant karinio pokyčio po šaltojo karo poveikį tarptautinei sistemai, šį laikotarpį galima sąlyginai suskirstyti į du etapus. Pirmojo etapo metu (maždaug iki konfliktų Irake ir Afganistane „išibėgėjimo“ 2005–2006 m.) vyravo kartais beveik euforinis JAV lyderių tikėjimas pažangos karinėje srityje

⁴⁷ Kokoshin A. A., *Nuclear Conflict in the Twenty-First Century*, BCSIA Discussion Paper 2007-03, Kennedy School of Government, Harvard University, April 2007, http://belfercenter.ksg.harvard.edu/files/kokoshin_2007_03.pdf, 20 10 2008.

⁴⁸ Grupė bombonešių puola lėktuvnešio grupę ir paleidžia į ją iš didelio atstumo didelį kiekį raketų.

⁴⁹ Alach Z.J., *Slowing Military Change*, Strategic Studies Institute, October 2008, p. 25–28, <http://www.strategicstudiesinstitute.army.mil/pdf/files/pub878.pdf>, 03 04 2009.

galimybėmis, paprastai apibūdinamomis kaip vykdoma revoliucija karybos srityje. Po šio etapo prasidėjo laikotarpis, kuriame vis dažniau ir garsiau abejojama revoliucijos karybos srityje fenomenu po šaltojo karo ir jo teikiamais pranašumais, visų pirma, šios revoliucijos „nešėjams“ – amerikiečiams.

Pirmojo laikotarpio pradžią žymėjo JAV ir jos sąjungininkių operacijos prieš Iraką 1991 m. sėkmė. Šioje operacijoje pirmą kartą masiškiau panaudoti ypač taiklūs ginklai⁵⁰ ir naujos žvalgybos informaciją renkančios sistemos (nepilotuojami lėktuvai, JSTARS lėktuvai,⁵¹ GPS) paskatino Pentagono analitikus⁵² prabilti apie šiuolaikinę revoliuciją karybos srityje. Kai kurių JAV kariškių tikėjimas ypač taiklaus ginklo galia (kitais tariant, bombardavimu iš oro) netgi leido jiems suabejoti sausumos pajėgų nauda konflikte su Iraku, potencialiai ir ateities konfliktuose.⁵³ Radikaliausių revoliucijos karybos srityje šalininkų, tokių kaip JAV admirolas Williamas Owensas, nuomone, ateityje baigta kurti „sistemų sistema“⁵⁴, sukurta pasitelkiant informacines technologijas, leis išlikti JAV labiausiai pažengusia valstybe karyboje. Galima sakyti, kad ši revoliucija turėjo padaryti JAV karines pajėgas nenugalimas kovojant įprastame konvenciniame konflikte⁵⁵. Revoliucijos karybos srityje rėmėjų įsivaizdavimu, įgyvendinta karinė pažanga netgi leis paneigti fundamentalią Carlo von Clausewitzo prielaidą, kad „karas skendi rūke“. 1996 m. parengta JAV ginkluotųjų pajėgų vizija 2010 metams (ang. *Joint Vision 2010*) atspindėjo revoliucijos karybos srityje atstovų požiūrį, kad informacinės technologijos leis JAV dominuoti visų įmanomų tipų konfliktuose.⁵⁶ Amerikiečių pradėta įgyvendinti karine transformacija siekta sustiprinti ne tik didelio nuotolio ypač taiklų ginklą (siejamą daugiau su karinėmis oro pajėgomis), tačiau ir padidinti sausumos pajėgų galimybes sėkmingai vykdyti operacijas (pvz., projektai *The Army After Next*, *Future Combat System*). Ir nors JAV 1999 m. šiek tiek pakoregavo vykdomos karinės transformacijos kursą (siekdamas ne tik „skaitmenizuoti“ karines pajėgas, tačiau ir sustiprinti sausumos pajėgų didesnio perdisklokavi-

⁵⁰ Visgi pažymėtina, kad šie ginklai sudarė tik apie 10% visų JAV panaudotų ginklų konflikte. Žr. Benbow T., *The Magic Bullet: Understanding the Revolution in Military Affairs*, London: Brassey's, 2004, p. 71.

⁵¹ Benbow T., *The Magic Bullet: Understanding the Revolution in Military Affairs*, London: Brassey's, 2004, p. 69.

⁵² Pentagono vidiniame analitiniame centre (ang. *think tank*) – *Office of Net Assessments*, (ONA), vadovaujamame Andrew Marshall, buvo skelbiama apie jau vykstančią ar tuoj įvyksiančią karinę revoliuciją.

⁵³ Benbow T., *The Magic Bullet: Understanding the Revolution in Military Affairs*, London: Brassey's, 2004, p. 66.

⁵⁴ 1) įvairūs jutiklių tipai; 2) kompiuterizuotas informacijos apdorojimo procesas ir kompiuterizuotos karinės vadovavimo ir valdymo sistemos; 3) žinojimas, kurį suteikia pirmieji du elementai, leidžia efektyviai panaudoti ypač taiklų ginklą. Žr. Benbow T., *The Magic Bullet: Understanding the Revolution in Military Affairs*, London: Brassey's, 2004, p. 80–81; Kagan F. W., *Finding the Target: The Transformation of American Military Policy*, New York, London: Encounter Books, 2006, p. 217.

⁵⁵ Konvencinis konfliktas suprantamas kaip konfliktas, kuriame nenaudojami branduoliniai ginklai ir kuriame nei viena iš konflikto dalyvių nekovoja tik (!) partizaninio karo metodais.

⁵⁶ *Joint Vision 2010* rašoma: “[...] ilgo nuotolio ypač taiklus ginklas su įvairiomis paleidimo sistemomis išskyla kaip esminis faktorius ateities karuose [...]”. Žr. *Joint Vision 2010*, Office of the Joint Chiefs of Staff, 1996 <http://www.dtic.mil/jv2010/jv2010.pdf>, 20 05 2009.

mo į operacines erdves galimybes⁵⁷), tačiau esminės karinės transformacijos prielaidos liko galioti. 2001 m. JAV prezidento pareigas pradėjęs eiti G. W. Bushas ir gynybos sekretorius D. Rumsfeldas taip pat palaikė JAV karinės transformacijos programą, paremtą revoliucijos karybos srityje idėjomis. G. W. Busho ir D. Rumsfeldo karinės transformacijos vizijoje JAV karinės pajėgos turėjo gebėti būti greitai dislokuojamos, pasiekti tolimiausius operacijų rajonus ir ten nugalėti priešininkus taip pat greitai.⁵⁸ Į šį siekį buvo perorientuotas ir JAV gynybos planavimo procesas: gynybos planavimas tapo grindžiamas ne grėsmių įvertinimu, o reikalingais pajėgumais, kurie galėtų būti panaudoti visoms įmanomoms grėsmėms neutralizuoti.

Visgi konfliktų Afganistane ir Irake eiga JAV lyderiams parodė, kad begalinis tikėjimas informacines technologijas įsisavinusių judrių, greitai dislokuojamų karinių pajėgų galia yra gerokai perdėtas. Pripažįstama, kad JAV konvencinių pajėgų transformacija labai prisidėjo prie JAV karinių operacijų Afganistane ir Irake sėkmės: Afganistane JAV specialiosios pajėgos ir oro pajėgos, pasinaudodamos informacinėmis technologijomis, galėjo veikti koordinuotai (kaip niekada iki tol), o operacijos Irake metu JAV kariams nustatyti taikiniui ir panaudoti ypač taikliam ginklui užteko iki 10 minučių – 1991 m. Irake vykusios operacijos metu tai užimdavo net 3 dienas.⁵⁹ Visgi konfliktai Afganistane ir Irake, į kuriuos JAV beviltiškai „įklimpo“, patirdama ginkluotą pasipriešinimą (ang. *insurgency*), buvo svarus pagrindas pradėti kitaip vertinti karinės transformacijos rezultatus, suvokiant, kad transformuotos konvencinės pajėgos nėra tokios efektyvios kovoti su išsisklaidžiusiu priešininku, kuris nebando kovoti su JAV simetrinėje kovoje, kaip tai pabandė Saddamo Husseino ar Talibano režimai. Akivaizdu, kad JAV politinė ir karinė vadovybė, planuodama karinę kampaniją Irake 2003 m., tikėjosi, kad efektyvus JAV konvencinis puolimas, užimant Bagdadą, bus lemiamas JAV sėkmės Irake veiksnys. Tačiau 2003 m. balandžio – birželio mėnesiais sunitų organizuotas ginkluotas pasipriešinimas Irake įrodė, kad karinis konvencinis pranašumas nėra strateginis politinis pranašumas. Afganistano konfliktas taip pat parodė, kad Talibano režimo nuvertimas negarantuoja pergalės prieš „Al-Qaeda“ ir ją remiančias kovotojų gruputes.

Atsižvelgdami į patiriamus sunkumus Afganistane ir Irake, JAV lyderiai (G. W. Bushas, antrosios kadencijos metu, ir B. Obama, pradėjęs prezidento

⁵⁷ JAV ginkluotųjų pajėgų Jungtinio štabo viršininko generolo Eric Shinseki programa

⁵⁸ Rumsfeld D., *21st Century Transformation*, National Defense University, Fort McNair, Washington, D.C., Thursday, January 31, 2002, <http://www.defenselink.mil/speeches/speech.aspx?speechid=183>, 10 02 2009. Donald Rumsfeldo koncepcijoje JAV karinės pajėgos per 10 dienų turėjo gebėti būti dislokuojamos kur prireikus, per 30 dienų nugalėti priešininką ir per kitas 30 dienų būti perdislokuojamos kitur. Žr. Hawkins W.R., *Is Rumsfeld's "Revolution in Military Affairs" Finally Over?*, http://www.americaneconomicalert.org/view_art.asp?Prod_ID=2548, 10 02 2009.

⁵⁹ Žr. Boot M., *War Made New: Weapons, Warriors, and the Making of the Modern World*, New York: Gotham Books, 2006, p. 355–357, 397. Žr. taip pat Biddle S., Embrey J., Filiberti E., Kider S., Metz S., Oelrich I. C., Shelton R., *Toppling Saddam: Iraq and American Military Transformation*, April 2004, <http://www.fas.org/man/eprint/biddle.pdf>, 10 02 2009.

kadencija) įvertino, kad vien tik kariniai sprendimai (nors ir pažangiausi) nepajėgūs išspręsti susiklosčiusių politinių aklaviečių: 2006–2007 m. pasikeitusi JAV strategija Irake, naujojo JAV prezidento Baracko Obamos paskelbta naujoji Afganistano – Pakistano strategija didesnę reikšmę teikia ne karinėms, o politinėms priemonėms. Tačiau ir karinių pajėgų vystymo srityje JAV aklaui nebesiekia buvusio prezidento G. W. Busho administracijos nubrėžtos perspektyvos. Šiuo metu einančio JAV gynybos sekretoriaus pareigas Roberto M. Gateso paskelbta balanso strategija (ang. *balanced strategy*) kaip tik ir siekia subalansuoti būtinybę laimėti dabartinius karus ir pasirengti kitiems galimiems konfliktams. Taip pat ši strategija numato subalansuoti kovai prieš ginkluotus sukilėlius skirtų pajėgumų kūrimą (ang. *counterinsurgency capabilities*) ir sieki išlaikyti konvencinį ir technologinį strateginį pranašumą prieš kitų karines pajėgas.⁶⁰ Kita vertus, Roberto M. Gateso balanso strategijoje ir toliau akcentuojama būtinybė išlaikyti karinį pranašumą prieš visus. Ši retorika ne itin skiriasi nuo G. W. Busho apibrėžto JAV karinės transformacijos tikslo. Atrodo, kad JAV karinė transformacija ir toliau gali išlikti JAV lyderius drąsinančiu argumentu spręsti konfliktus pirmiausia karinėmis priemonėmis.

JAV karinės transformacijos tiesioginis poveikis kitiems tarptautinės sistemos veikėjams yra skirtingas. JAV sąjungininkai (NATO narės, Australija) bando pritaikyti kai kuriuos JAV karinės transformacijos elementus⁶¹, kad išliktų galinčios veikti kartu su JAV karinėmis pajėgomis įvairių operacijų metu. Tačiau kitų didžiųjų valstybių (potencialių JAV priešininkų) – Rusijos ir Kinijos požiūris ir reakcija į JAV karinę transformaciją skiriasi. Kinija yra daugiau susirūpinusi, ar šis procesas nekeltų grėsmės jos siekiui priversti, jei reikės ir karine jėga, Taivaną tapti Kinijos sudedamąja dalimi.⁶² Rusija, atsižvelgdama į karinės transformacijos procese sustiprėjusias JAV konvencines pajėgas, prioritetą teikia branduolinių smūgių pajėgumo išlaikymui.⁶³ Atrodo, kad JAV karinė transformacija yra vienas iš motyvų ir Iranui stengtis įgyti branduolinių pajėgumų.

⁶⁰ Gates R. M., “A Balanced Strategy: Reprogramming the Pentagon for a New Age”, *Foreign Affairs*, January/February 2009, p. 28–40. Žr. Taip pat Statement of General James N. Mattis, USMC Commander, United States Joint Force Command, House Armed Services Committee, March 18, 2009, <http://www.jfcom.mil/newslink/storyarchive/2009/sp031809.html>, 10 08 2009.

⁶¹ Žr. Evans M., *Australia and the Revolution in Military Affairs*, Land Warfare Studies Centre: Working Paper 115, August 2001, <http://www.defence.gov.au/army/LWSC/docs/wp%20115.pdf>, 20 09 2008; Donnelly C., *How Do Allies Deal With U.S. Military Transformation*, NIDS Symposium on the International Security 2006. Military Transformation in the 21st Century: Challenges for New Security Environment, http://www.nids.go.jp/english/dissemination/other/symposium/2006pdf/e2005_06.pdf, 20 09 2008; Sloan E., “Canada and the Revolution in Military Affairs: Current Response and Future Opportunities”, *Canadian Military Journal*, Autumn 2000, <http://www.journal.forces.gc.ca/vol1/no3/doc/7-14-eng.pdf>, 20 09 2008; Sloan E., *Military Transformation and Modern Warfare: A Reference Handbook*, Westport, Connecticut, London: Praeger Security International, 2008.

⁶² Mulvenon J. C., Tanner M. S., Chase M. S., Frelinger D., Gompert D. C., Libicki M. C., Pollpeter K. L., *Chinese Responses to U.S. Military Transformation and Implications for the Department of Defense*. RAND, 2006, http://www.rand.org/pubs/monographs/2006/RAND_MG340.pdf, 20 07 2009.

⁶³ Sloan E., *Military Transformation and Modern Warfare: A Reference Handbook*, Westport, Connecticut, London: Praeger Security International, 2008, p. 109–121.

Siekiant apibendrinti JAV karinės transformacijos poveikį šiandienos tarptautiniams santykiams, galima išskirti kelis aspektus. Pirma, karinė transformacija, leidusi sukurti geriausius pasaulyje pajėgumus, skirtus konvenciniams konfliktams spręsti, paskatino JAV labiau remtis karine jėga tarptautinėje arenoje. JAV lyderiai pernelyg sureikšmino karinės jėgos galimybes, sprendžiant ne tik mūšio, bet ir strategines politines problemas. Antra, prielaida, kad JAV karinė transformacija skatina kai kurias valstybes inicijuoti ar aktyviau įgyvendinti savo branduolinius programas, tampa vis labiau tikėtina. Tokioms valstybėms kaip Iranas branduolinis ginklas suteiks gerokai daugiau saugumo pojūčio santykiuose su JAV nei galėtų suteikti konvencinių pajėgų modernizacija. Trečia, šiuolaikinių karinių technologijų (kuriomis remiasi ir JAV karinė transformacija) sklaida pasaulyje silpnina JAV pranašumą prieš potencialius priešininkus: Andrew Krepinevicho įsitikinimu, JAV karinio dominavimo pranašumas mažėja⁶⁴, nes prarandama turėta ypač taiklaus ginklo gamybos monopolija. O tai gali paskatinti potencialius JAV oponentus vis dažniau išbandyti JAV galią, sukeliant įtampą ir konfliktus tarptautinėje erdvėje.

Išvados

Karinio pokyčio poveikio tarptautinei sistemai tyrimai suteikia dar vieną perspektyvą žvilgsniui į procesus tarptautiniuose santykiuose. Visgi tokios išvalgos yra tiesiogiai priklausomos nuo svarbaus metodologinio klausimo – kaip apibrėžti karinį pokytį, siekiant kuo tikslesnio ir pagrįstesnio jo įtakos tarptautinei sistemai įvertinimo – sprendimo. Taigi *esminio* karinio pokyčio sąvokos konstrukcija yra pagrindinis metodologinės atspirties taškas, leidžiantis nubrėžti karinių pokyčių ir tarptautinės sistemos sąveikų tyrimų rėmus. Karinio pokyčio poveikio tarptautinei sistemai tyrimų skeptikams būtų galima atsakyti, kad tokie tyrimai nesiekia įvertinti visų naujausių ir nuolat atrandamų kariavimo priemonių poveikio tarptautinei sistemai, jeigu jos iš esmės nedaro įtakos dominuojančioms kariavimo formoms ir priemonėms. Deja, galima pastebėti, kad puolimo-gynybos balanso teorijos, nagrinėjančios karinio pokyčio poveikį tarptautiniams santykiams, aiškinamoji galia nukenčia būtent dėl nepakankamai aiškiai apibrėžtos karinio pokyčio sąvokos vartojimo. Kita vertus, ši teorija puikiai atskleidžia bendrąją karinių priemonių poveikio tarptautiniams santykiams logiką, galiojančią įvairiais laikotarpiais, t.y. kurią galima pritaikyti ir šiandienai.

Trijų skirtingų istorinių laikotarpių (vidurinių amžių ir naujųjų laikų, šaltojo karo metų ir laikotarpio po šaltojo karo) analizė parodė, kad esminio karinio pokyčio įtaka gali būti atpažįstama, o tokios įtakos mastas ir rezultatai yra nevienodi. Tiesa, reikia pripažinti, kad tik aptartas artilerijos, šaunamųjų

⁶⁴ Krepinevich A. F., “The Pentagon’s Wasting Assets: The Eroding Foundations of American Power”, *Foreign Affairs*, July/August 2009, vol 88, no. 4, p. 18–33.

ginklų, karinės laivybos ir branduolines revoliucijas galima laikyti esminiais kariniais pokyčiais. Tvirtinti, kad karinė pažanga po šaltojo karo, kurios priešakyje žengia JAV karinės pajėgos, yra esminis karinis pokytis, tampa vis labiau abejotina. Galutinėms išvadoms dėl šios prielaidos, matyt, reikia ir daugiau laiko: visgi esminiai kariniai pokyčiai paprastai įvyksta per kur kas ilgesnį laikotarpį nei praėjo nuo šaltojo karo pabaigos. Kita vertus, tai neužkerta kelio vertinti šio (potencialiai esminio karinio pokyčio) įtakos šiuolaikiniams tarptautiniams santykiams.

Vidurinių amžių ir naujųjų laikų esminių karinių pokyčių poveikio to laikmečio tarpvalstybiniais santykiams logika paprasta: esminio karinio pokyčio neįsisavinusiai valstybei kildavo grėsmė apskritai išnykti iš politinio žemėlapio. Šaltojo karo metu branduolinis ginklas tapo tarptautinę sistemą subalansuojančiu veiksniu, ypač kai branduolinių ginklų monopolija priklausė tik dviem stovykloms: amerikietiškajai ir sovietinei. Tiesa, šiek tiek prirėkė laiko, kol abi stovyklos suprato, kad kita pusė tikrai pajėgi smogti tiek pirmąjį, tiek atsakomąjį branduolinį smūgius.

Po šaltojo karo JAV karinė transformacija, pagrįsta konvencinių pajėgumų sustiprėjimu dėl informacinių technologijų įsisavinimo, tapo tarptautinius santykius santykinai destabilizuojančiu veiksniu. Tai lėmė padidėjęs JAV tikėjimas savo konvenciniais kariniais pajėgumais sprendžiant strategines politines problemas, tokias kaip Irako režimo pakeitimas. Be to, JAV karinė transformacija tik dar labiau paskatino priešiškas JAV valstybes siekti išsigyti branduolinį ginklą, galintį atgrasinti JAV nuo konvencinių pajėgų vykdomos karinės operacijos. JAV karinės transformacijos variklis – informacinės technologijos – tapo vis labiau naudojamos ir kitų šalių, ir teroristinių grupuočių (tokių kaip Al-Qaeda), ir tai daro JAV labiau pažeidžiamas. Taigi priešiški amerikiečiams tarptautinės sistemos veikėjai yra potencialiai labiau linkę išnaudoti atsiveriančias JAV silpnybes, o tai savo ruožtu didina tarptautinės sistemos nestabilumą.

Ekskursai į vidurinius amžius, naujuosius laikus, šaltojo karo laikotarpius, aiškinant esminio karinio pokyčio ir tarptautinės sistemos sąveiką, taip pat žvilgsnis į JAV karinės transformacijos poveikį šiuolaikiniams tarptautiniams santykiams bei tokios sąveikos interpretacijos įrodo tolesnį karinio pokyčio ir tarptautinės sistemos sąveikos tyrimų poreikį. Tai ypač aktualu, turint omenyje tai, kad karinis pranašumas vis dar yra laikomas viena iš patikimiausių priemonių nacionaliniam saugumui užtikrinti.

Vilnius, 2009 m. balandis-rugsėjis